

Am Các - ngôi cổ tự cổ xưa bậc nhất xứ Thanh

ISSN: 2734-9195 15:52 02/03/2026

Đủ nhân duyên đứng giữa ngọn gió biển lồng lộng, tôi hiểu thêm được vì sao vào đầu thời Trần, thời kỳ cực thịnh của Phật giáo tại Việt Nam, các ngôi chùa được xây dựng đều gắn bó mật thiết với đời sống xã hội và quốc phòng.

Tọa lạc trên sườn phía Đông gần đỉnh cao nhất của núi Các, P.Hải Lĩnh, tỉnh **Thanh Hóa**, hệ thống Chùa Am Các được xem là một quần thể công trình Phật giáo tầm cỡ và cổ xưa bậc nhất xứ Thanh.

Trong nhiều di chỉ, hiện vật được khai quật có bức Phù điêu tượng Phật trên đá, công trình điêu khắc đá Phật giáo ấn tượng và độc đáo nhất được ghi nhận ở Việt Nam đến thời điểm này.

Công trình điêu khắc đá Phật giáo ấn tượng

Cho đến nay, chưa tìm thấy bất cứ nguồn tài liệu nào ghi chép một cách chính xác sự ra đời của chùa Am Các. Tuy nhiên, truyền thuyết về một ngôi chùa cổ

bạc nhất xứ Thanh, một trung tâm Phật giáo lớn nhất dải đất miền Trung này đã được lưu truyền trong dân gian từ xa xưa.

Các năm 2018 đến 2023, Trường Đại học VH TT & DL Thanh Hóa cùng Viện Nghiên cứu Kinh thành thuộc Viện Hàn lâm KH&HVN đã mở 6 hố khai quật, thám sát khảo cổ học trên diện tích gần 543m² tại các khu vực: Tầng đá có khắc hình tượng Phật, chùa Hạ, chùa Trung và khu vực lò nung gạch, ngói tại địa điểm chùa Am Các. Qua 3 tháng khai quật, Đoàn khảo cổ đã phát hiện nhiều di tích kiến trúc, hàng nghìn di vật quý giá. Bước đầu, Khảo cổ đã kết luận Chùa Am Các hình thành ít nhất là vào thời Trần, phát triển mạnh thời Lê Trung hưng và đã từng là Trung tâm tôn giáo, tín ngưỡng lớn.

Khảo cổ chùa Am Các (Ảnh: UBND tỉnh Thanh Hóa)

Trong số các di tích kiến trúc được thám sát, nổi bật nhất là công trình điêu khắc đá Phật giáo ấn tượng nhất: bức phù điêu Phật trên tầng đá. Trong lịch sử Phật giáo trên thế giới, những công trình phù điêu trên đá là những hiện vật quan trọng, thể hiện giá trị lịch sử, tôn giáo và nghệ thuật sâu sắc, cho thấy sự phát triển của Phật giáo qua hàng nghìn năm. Có thể nhắc tới những Hang đá Long Môn (Trung Quốc) với vô số tượng và phù điêu tinh xảo, Hang động Ellore (Ấn Độ) với các tác phẩm chạm khắc từ đá tự nhiên, Đền Borobudur (Indonesia) nổi tiếng với các phù điêu kể chuyện dọc các tầng tháp, và các di tích ở Mahabalipuram (Ấn Độ) với các phù điêu khổng lồ trên vách đá.

Bức phù điêu Phật trên tảng đá chùa Am Các vẫn rõ ràng, mặc cho gió mưa bào mòn qua ngàn năm?

Bức phù điêu thể hiện **Phật** ngồi trên tòa sen với khuôn mặt an yên, biểu tượng hào quang ở phía sau. Những nghệ nhân xưa đã khéo léo tận dụng hình thù của tảng đá, điêu khắc rất sống động các họa tiết hoa văn trên áo cà sa và tòa sen dưới chân đế, thể hiện sự tinh xảo với trình độ rất cao và thấu hiểu giáo lý Phật giáo. Những chi tiết lồi, lõm trên đá được điêu khắc họa tiết hoa văn áo khiến cho người chiêm bái như được thấy áo của đức Phật đang tung bay trong gió, mềm mại đầy tự nhiên.

Bức phù điêu Phật trên tảng đá chùa Am Các nổi bật với thủ ấn giáo hóa (Vitarda-Mudra), là một cử chỉ thể hiện sự giảng dạy, truyền bá Pháp, với hình ảnh ngón cái và ngón trỏ chạm nhau tạo thành vòng tròn, các ngón còn lại cong và hướng lên trên. Thủ ấn này là biểu tượng cho dòng năng lượng và trí tuệ liên tục, kêu gọi mọi người giải quyết vấn đề bằng tư duy và luận giải.

Khảo cổ chùa Am Các đã thu được hàng nghìn hiện vật (Ảnh: UBND tỉnh Thanh Hóa)

Lần theo dấu ấn lịch sử của Phật giáo, kết hợp với các kết quả khảo cổ tại chùa Am Các, có thể lý giải tại sao bức phù điêu Phật trên tảng đá chùa Am Các lại thể hiện đức Phật dùng thủ ấn giáo hóa. Sau khi vào Việt Nam khoảng 2000 năm trước, Phật giáo đã nhanh chóng đồng hành cùng dân tộc, hòa mình với văn hóa bản địa, từ đó làm phong phú, sâu sắc thêm nền văn hóa của người Việt. Không chỉ có vậy, chính nền văn hóa của người Việt cũng làm cho Phật giáo có sự thay đổi để thích nghi với văn hóa truyền thống dân tộc. Từ đó, tạo nên nét đặc trưng riêng của Phật giáo ở Việt Nam, không giống với Phật giáo ở các nước trong khu vực và ngay cả trên quê hương đã sản sinh ra Phật giáo. Đặc biệt, thời Trần, khoảng thế kỷ XIV, là thời kỳ Phật giáo phát triển rực rỡ, gắn liền với sự hưng thịnh của quốc gia, thể hiện qua tư tưởng nhập thế tích cực của Thiên phái Trúc Lâm do Phật hoàng Trần Nhân Tông sáng lập, dung hòa **Đạo và Đời**.

Hình ảnh đức Phật bắt thủ ấn Giáo hóa là một hình ảnh tràn đầy năng lượng và trí tuệ, kêu gọi mọi người giải quyết vấn đề bằng tư duy và luận giải để hoàng dương lý niệm mới của Phật giáo với tư tưởng nhập thế tích cực của Phật hoàng Trần Nhân Tông.

Các cuộc khảo cổ đã khẳng định, chùa Am Các trải qua nhiều thế kỷ hưng thịnh, là một trung tâm văn hóa Phật giáo của xứ Thanh, một điểm các phật tử đến với an yên, chuyển hóa nội tâm, tìm sự bình yên từ bên trong bằng cách buông bỏ tham sân si, đối diện sự thật cuộc đời, thực hành thiền định và sống chính niệm, từ đó tâm thanh tịnh, nhẹ nhàng, vững hai trước sóng gió thời cuộc nhiều biến động.

Từ khi phát tâm xuất gia, Đại đức Thích Nguyên Đại đã thành kính dâng lời phát nguyện trọn đời giữ vững chí nguyện của người xuất gia, tôn kính và nghiêm trì giới luật, tu dưỡng thân tâm.

Khu mộ Tháp Sư Tổ trong quần thể Chùa Am Các Ảnh: Vân Quảng Tâm

Khi tiếp nhận ngôi chùa Am Các từng huy hoàng suốt nhiều thế kỷ, nay chỉ còn là một phế tích ngổn ngang, nhang lạnh, khói tàn, Đại đức phát hạnh nguyện trùng tu nơi đây để nỗ lực đưa chùa Am Các trở lại vị thế là một Trung tâm Phật giáo lớn không chỉ của Thanh Hóa mà còn của cả nước. Suốt nhiều năm qua, với sự thương mến, trợ giúp của chư huynh đệ trong chốn già lam, công đức của các phật tử, Đại đức đã cần mẫn gom từng viên gạch, dâng lên chư Phật công sức to lớn, sự kiên trì, nhẫn nại với tinh thần phụng sự Phật pháp để chùa Am

Các đang ngày càng to đẹp hơn. Hạnh nguyện của Đại đức và của các thế hệ tăng, ni, phật tử, là nỗ lực xây dựng lại chùa Am Các thành một công trình tâm linh và truyền bá giáo lý, hun đúc nên truyền thống văn hóa **Phật giáo của dân tộc**.

Chùa Mẫu trong quần thể chùa Am Các

Đủ nhân duyên đứng giữa ngọn gió biển lồng lộng, tôi hiểu thêm được vì sao vào đầu thời Trần, thời kỳ cực thịnh của Phật giáo tại Việt Nam, các ngôi chùa được xây dựng đều gắn bó mật thiết với đời sống xã hội và quốc phòng. Chùa Am Các có vị trí chiến lược về quốc phòng, đứng từ chùa Thượng Am Các sẽ nhìn ra biển và đảo Hòn Mê Thanh Hóa, quan sát một vùng đất rộng lớn.

Chiều xuống, những làn sương tím đậm dần lan trên ngọn núi, Đại đức lặng lẽ thắp thêm nén nhang trên ban chùa Thượng xiêu vẹo, làn khói vấn vít lên những đầu đao đã sụp đổ sau trận bão vừa qua, được che tạm bằng miếng vải bạt. Chúng tôi đều hiểu sự im lặng đầy nhẩn nại mà chứa đựng hạnh nguyện đầy to lớn của Đại đức, từ việc trùng tu xây dựng lại Chùa Am Các đến việc hoằng truyền giáo lý cho nhân dân và phật tử trong và ngoài tỉnh, đều là những việc làm công đức cao quý không ngừng nghỉ và trong thình lặn.

Tác giả: **Nhất Quảng Tâm**. Ảnh: *Quảng Tâm & Văn phòng UBND tỉnh Thanh Hóa cung cấp*

Tạp chí Nghiên cứu Phật học Số tháng 03/2026